

- Bíró Zoltán: Beszéd és környezet. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1984.
- Curtiss, S.: *Genie: A psycholinguistic study of a modern-day „wild child”*. New York, 1977.
- Fromkin, V.A. – S. Krashen – S. Curtiss – D. Rigler: The development of language in Genie: A case of language acquisition beyond the „critical period”. *Brain and language* 1974. 1.sz., 81-107. p.
- Jansonius-Schultheiss, K.: The development of articulatory skills in cleft palate babies. *Proceedings of Phonetic Sciences*. 1991. 4. sz. 346-348. p.
- Réök György: Beszédvizsgálatok 6 éves óvodások körében. *Pedagógiai Szemle*, 1980. 7-8. sz. 642-655. p.
- Réger Zita: *Utak a nyelvhez*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1990.
- Snow, C.: Parent-child interaction and the development of communicative ability. In R. L. Schiefelbusch-J.Pickar (eds) *The acquisition of communicative competence*. Baltimore, 1984.
- Sugárné Kádár Júlia: A nyelvi-kommunikatív és a szociális fejlettség mutatói az óvodai eredményvizsgálatban. *Pedagógiai Szemle*, 1979. 11. sz. 1011-1022. p.
- Sugárné Kádár Júlia - Réök György: A szociokulturálisan hátrányos és az átlagos szociális helyzetű 4-6 éves gyermekek beszédképességének jellemzői. In. Sugárné Kádár Júlia (szerk): *Beszéd és kommunikáció az óvodás és kisiskoláskorban*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1985., 151-179. p.
- Truby, H.M.: Prenatal and Neonatal Speech „Pre-Speech” and an Infantile-Speech Lexicon. *Word* 27. 1971. 57-102. p.
- Tuazcharoen, P.: The Babbling of a Thai Baby: Echoes and Responses to the Sounds made by Adults. In Waterson, N. – C. Snow (eds) *The Development of Communication*. Chichester-New York-Brisbane-Toronto, 1978. 111-125. p.

KASSAI ILONA

Cigány-magyar olvasókönyv az általános iskola első osztályai számára

Újszerű vállalkozás eredményét tarthatja kezében az olvasó: Vajda Imre az általános iskolák elsős olvasókönyvéből fordított le részleteket a magyarországi cigány nyelvjárások közül a legtöbb beszélővel rendelkező lovárra. A könyv jelentőségéhez nem fér kétség: a gyermekek ugyanazt az anyagot olvashatják egy kinyitott oldal bal lapján anyanyelvükön, jobb lapján magyarul. Ez nemcsak a nyelvi készségeiket fejleszti, hanem megkönnyíti a cigányul nem tudó, de a gyermekek anyanyelvének megjelenését az iskolában fontosnak tartó pedagógus munkáját is; magyaros helyesírás bizonyítja, hogy követni tudja tanítványai olvasását, a tartalmi egyezés pedig azt, hogy ugyanazzal az anyaggal foglalkozhat mindkét nyelven.

A cigány nyelvről röviden

A cigány az indoeurópai nyelvcsaládba tartozik, azon belül pedig az ún. újind nyelvekhez. Típusát tekintve azonban már nem ind nyelv, mert sok külső hatás érte, elsősorban a nem ind nyelvek részéről. A nyelvtudomány jellegzetesen balkáni nyelvnek is tartja, mivel minden fontosabb nyelvtani kategória megegyezik a balkáni nyelvekével. Mintegy 8-9 főbb európai nyelvjárása van, amelyek közül ma Magyarországon több is megtalálható. Ezek közül azonban az ún. magyarcigány (romungó) és a németcigány (szintó) nyelvjárást már csak kevesen, alig néhány család beszéli. A legtöbb cigány anyanyelvű család az ún. oláh-cigány nyelvjárás valamelyik alnyelvjárását ismeri anyanyelvként, közülük is a legtöbben a lovárit. Meg kell emlékeznünk a szakirodalomban gurvárinak ne-

vezett nyelvjárásról, amelynek alnyelvjárásait elsősorban Szeged környékén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében beszélik. Bár nem oláh cigány nyelvjárás, beszélői az oláh cigányokkal való kapcsolataik révén azt is jól értik.

A cigány nyelv használata családra-közösségre korlátozódik. Ha az egyén ebből kilép, a nemcigány környezet nyelvén kell megértetnie magát. A nyelvészeti szakirodalom ezt a jelenséget diglossziának nevezi: ez az a fajta kétnyelvűség, amikor a beszélő az egyik nyelvét máskor, más szituációban, használja mint a másikat. Nem árt tudni hogy a Földön mintegy 3500 nyelv létezik, és ezek többségét kisebbségben élő, két- vagy többnyelvű emberek beszélik. Ezzel szemben az irodalmi változattal rendelkező nyelvek száma csupán néhány tucat. Az egynyelvűség pedig kifejezetten újkori jelenség és a nemzetállamok megjelenésével van összefüggésben.

A cigány nyelvet a múltban sokszor vádként érte az a megállapítás, hogy szókincse szegényes, ezért rengeteg magyar eredetű szót is használ. Aki erre helyezi a hangsúlyt az több dolgról is megfeledkezik. Egyrészt minden nyelv fejlődése során az új fogalmakra idegen szavakat vesz át olyan általa ismert nyelvekből, amelyekben ezekre már van szó. Nem véletlen, hogy például a magyarság sem tud beszélgetni nyelvrokonaival, hiszen környezete és életvitele alaposan megváltozott az eltelt évezredekben. Az új fogalmak neveit nem a távoli finnugor nyelvekből, hanem a latinból és a környező szláv, román, német stb. nyelvekből vette át. Korunkban pedig elsősorban az angolból merít, s ezt a folyamatot senki sem tartja szégyelni valónak, hanem természetesnek, sőt divatosnak. Nagyon meglepődnénk, ha mondjuk lengyel ismerősünk szegényesnek minősítené nyelvünket, amikor megtudja, hogy pl a hét napjait (a vasárnap és a hétfő kivételével) a legfontosabb használati tárgyaink egy részét (pl. asztal, ablak, lakat, stb.) szláv szavakkal nevezzük meg. Másrészt a cigány nyelvet nem – mint már említettük – a döntő többségben lévő, irodalmi változattal nem rendelkező nyelvekkel szokták összehasonlítani. Így természetes, hogy a cigány hátrányba kerül, hiszen nem versenyezhet azon nyelvekkel, melyek fejlesztésén évtizedeken, sőt évszázadokon keresztül munkálkodtak az írástudók, akik az idegen szavak tömegét általában az illető nyelv alapszókincséből képzett szavakkal próbálták meg több-kevesebb sikerrel helyettesíteni.

A cigány éppen olyan alkalmas lenne fejlesztésre, mint bármely más nyelv, mivel alapszókincse és nyelvtana megvan hozzá. Az európai nemzeti nyelvek nyelvjárásai sem alkalmasak arra, hogy a helyi jelentőségűeknél magasabb szintű dolgokról beszélgesse nek rajtuk. Ennek ellenére senki sem állítja azt, hogy a kis nyelvek, a nyelvjárások nem képezik az adott népcsoport anyanyelvét és használatukra, illetve ápolásukra ne lenne szükség.

Cigány olvasókönyv az iskolában

A cigány, mint a többi, hasonló helyzetben lévő nyelv tükrözi szókincsében és fogalmi rendszerében az adott közösségek gondolkodásmódját, élet- és beszédstílusát. A magyar olvasókönyv világa viszont csak kis részben azonos azzal a világgal, közösséggel, amelyben a cigány gyermekek élnek. Nem jelenik meg benne a kisebbség tapasztalata és kultúrája. Csak néhány példa: nyilvánvaló, hogy ha a cigány gyermekhez orvost hívnak, az nem cigány nyelven közli vele, hogy begyulladt a mandulája; ha a gyermek a szomszéd nénivel találkozik, magyarul köszön neki „kezét csókolom”-ot, mert a cigány asszonyt más formulával szokás köszönteni. A magyar olvasókönyvben megjelenő életstílus távol áll a cigány gyermekekétől. A gyermek magatartásának változásait reprezentáló, növekvő, illetve zsugorodó „Fiathatszáz” kisautó példája a jólétben élő gyermekeknek szól. A cigány gyermeknek már egész kis korban természetes, hogy segítenie kell szüleinek, hiszen a család mindenkinek a munkájára számít. A „jó magaviselet” jutalma azonban nem játékszer - ezt még ma is kevés család engedheti meg magának -, hanem a dicséret és a magyar családokhoz képest jóval korábban elismert egyenlőség, azaz a „felnöttség”. A cigány gyermek azonban – eltérő hagyományai ellenére – ebből a számára idegen világot bemutató magyar könyvből tanul meg olvasni. Így melegen ajánljuk ezt a könyvet azoknak a pedagógusoknak, akiknek osztályában cigány anyanyelvű gyermek-

ek vannak. Elsősorban azért, mert a nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy az anyanyelv megjelenése az iskolában még akkor is óriási élmény, ha a tanár nem vagy kevéssé tudta beszélni.

A cigány nyelv még sohasem szerepelt Magyarországon a tananyagban. Az e nyelvet beszélőkben soha el nem múló sérelmet, kisebbségi érzést kelt. Jogosan érzik úgy, hogy anyanyelvüket nem ismerik el „igazi nyelvnek”. Tanórai használata tehát közelebb hozhatja az iskolát és a családot egymáshoz, s ezáltal nőhet a gyermek tanulási ambíciója is.

Sokan nyilván azért idegenkednek majd a könyv használatától, mert szokatlannak tartják, hogy egy számukra teljesen idegen nyelven van írva. Ezért azt ajánljuk, hogy először nagyobb, már jól olvasó gyermekek közreműködését vegyék igénybe. Ezek a gyermekek büszkék lesznek arra, hogy életükben először ők segítenek, ők „segíthetnek” a tanító néninek vagy tanító bácsinak, és fokozottan fogják tisztelni tanítójukat, aki kifejezetten értük vállalkozik az újszerű feladatra. Ugyanakkor előfordulhat, hogy néhány szülő nem örül majd, hogy gyermeke cigány nyelven is olvas az iskolában. Az esetleges elutasítás oka az lehet, hogy saját nyelvüket eddig csak egymás között, a külvilágtól elzárva használhatták. Így kezdetben nem feltétlenül értik meg, hogy nyelvük iskolába kerülése a társadalmi megbecsülés bizonyítéka. A tanárok feladata, hogy sok tapintattal és szeretettel ezt elmagyarázzák a szülőknek és együttműködésüket kérik ahhoz, hogy a gyermekek már valóban büszkék lehessenek anyanyelvükre és cigány mivoltukra.

A könyv szerzője egy adott nyelvjárást választott ki és következetesen arra fordította le az olvasmányokat. Valószínűleg lesznek majd olyan gyermekek, akik kijelentik, hogy a fordítás „nem jó”, ők „nem így beszélnek cigányul”. Ez természetes, hiszen mivel még kevesen értesültek a cigány nyelvújítás megindulásáról, és cigány nyelvápolás egyáltalán nem folyik körükben, mindenki a saját nyelvjárást tartja a leghelyesebbnek. Nem javasoljuk, hogy a tanár akár az adott közösség nyelvjárást, akár a könyv szövegét megfelelőbezetetlen normának állítsa be. Inkább azt értesse meg a gyermekekkel, hogy minden nyelvjárás egyformán szép és értékes. Ha a nyelvjárásokban nagyobb különbség mutatkozik, meg lehet próbálkozni egy-egy olvasmány átírásával az adott nyelvjárásra. Erre különösen a párbeszédés olvasmányok alkalmasak, amelyeket azután a gyermekek el is játszhatnak. A könyv végén négy cigány mese közlése egészíti ki a fordításanyagot. Mivel ezek közelebb állnak a gyermekek gondolkodásmódjához, olvasásukat feltétlenül javasoljuk.

A fordításoknál a szerző arra törekedett, hogy a szövegek tartalmát minél pontosabban adja vissza. Ezért pl. a versek sem műfordítások, azaz nincsenek rímekbe szedve. Aki tanul idegen nyelvet, az tudja, hogy egyik nyelvet sem lehet a másikra „szó szerint” áttenni, mert minden nyelvnek sajátos szerkezete és kifejezésmódja van. Így előfordul, hogy ami a magyar szövegben egy mondat, az a cigányban kettő, vagy a cigányban más kifejezések szerepelnek, mint az eredetiben. Az előforduló magyar szavak valószínűleg csak a tanárnak fognak feltűnni, hiszen ilyen kis gyermekek még nem tudják a nyelveket jól különválasztani egymástól. Ezek – mint ahogy az élő beszédben is – cigányos hangalakban és cigány ragokkal ellátva szerepelnek. Ugyanakkor a szerző felhasznált néhány olyan nyelvújítási szót is, melyet a cigány írók már rendszeresen közölnek. Döntő többségük olyan szó, amelyet a cigány közösségek korábbi tartózkodási helyükön (elsősorban román nyelvterületen) használtak, csak azóta feledésbe merültek, illetve más nyelvjárásokból átvett szavak. Ezeket és a gyermekek által talán kevésbé ismert ritka vagy régies szavakat az egyes szövegek végén ismerteti a kiadvány. Ha ezeken kívül is lesznek ismeretlen szavak, azok a magyar szövegből könnyen megfejthetők.

A szómagyarázatok a következőképpen olvasandók: Főnevek esetében elől áll a névelő, amely a szó nemére utal (a himnenű névelő o, a nőnemű i). Utána az adott szó, majd a többesszámot mutató rag kötőjellel. Melléknevek esetében az adott szó a hímnemű alakot mutatja, utána következik a nőnemű, majd a többesszámú rag. Az igéknél az egyes szám harmadik személyű alakot közli, mivel a cigányban mint a balkáni nyelvek többségében nincsen főnévi igenév.

A könyv helyesírása következetesen magyar alapú. Ennek az az oka, hogy az írni-olvasni éppen csak tanuló gyermeknek egy másféle helyesírás legyőzhetetlen akadályt

jelentene. A cigány nyelvben egy hang van, amely feltűnően eltér a magyar nyelvi környezettől. Ez a torokból képzett, ún. "reszelős" h. Ejtése hasonló a magyar „technika” vagy „doh” szóban megjelenő hangéhoz. Jelölésére a magyarországi hagyományoknak megfelelően a szerző az X jelet használja. A cigányban nincsen a magyar a-nak megfelelő hang. Ezért a környező nyelvekhez hasonlóan értelemszerűen minden á-t ékezet nélkül írni. Ez a jelölésmód azonban összezavarná az olvasással éppen csak ismerkedő gyermeket, mert nem tudná különválasztani, hogy melyik nyelvben melyik betűt hogyan kell ejteni. Az e-t van ahol egyértelműen zártan ejtik, máshol különbséget tesznek a zárt-ság tekintetében. A szerző azokra a helyekre tesz ékezetet, ahol minden nyelvjárásban egyforma a zárt-ság. A lágy mássalhangzók közül az ly-t lj-nek kell ejteni. Ebben a kicsiknek szóló könyvben mindenhol a magyar helyesírási hagyományoknak megfelelő ékezet szerepel.

Azoknak aki esetleg kedvet kapnak a cigány nyelv tanulásához, a következő nyelv-könyvet és szótárt tudom ajánlani:

Choli Daróczi József-Feyér Levente: Zhanes romanes? Kiadó: Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége. Budapest 1988.

Choli Daróczi József-Feyér Levente: Romano-ungriko cino alavari. Cigány-magyar kieszótár. Kiadó: Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Országos Cigány Ismeretterjesztő Bizottsága. Budapest 1984.

Zsanav aba te ginav (Már tudok olvasni!) Cigány-lovari nyelvre fordította Vajda Imre. Nemzeti Tankönyvkiadó 1993. Kapható: Pontusz Könyvesbolt, Budapest, IX. ker. Gát utca 25. telefon: 215-43-51

Búcsúzoul azt kívánom, hogy sok örömük teljék a könyv olvasásában tanítványaikkal együtt.

KOVALCSIK KATALIN

A spanyol-amerikai kisebbség oktatása az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államok évről évre latin- és közép-amerikai bevándorlók ezreinek ad új otthon. Még ha el is tekintünk az illegálisan betelepülőktől, a jelenség méretei sokszor még a bevándorláshoz hozzászokott amerikaiak számára is megdöbbentőek. Amerika délnyugati része – New Mexico, Texas, Kalifornia és Arizona államok – ma már túlnyomó részben spanyol nyelven beszél, olyannyira, hogy másod- vagy harmadgenerációs gyermekek sokszor anélkül nőnek fel, hogy valaha is kielégítően megtanulnának angolul kommunikálni. Kielégítően: mert az állampolgári jogok érvényesítéséhez (szavazás, pereskedés) és a gazdasági sikerhez még mindig elsősorban az angol nyelv ismerete szükséges (bár a legutóbbi parlamenti választásokon már spanyolul nyomtatott szavazólapok is voltak). De a nagyméretű betelepülés nem csak a bevándorlási hivatalnak vagy a politikai bürokráciának okoz fejfájást: az oktatási intézmények is egyre inkább kezdik felismerni, hogy az új helyzet új megoldásokat követel, és a többi kisebbség esetében már bevált séma nem mindig alkalmazható. Hogy egy idegen nyelven beszélő, tömegével érkező és földrajzilag viszonylag koncentrált népcsoport oktatása mennyire különböző problémákat vet fel – mint például a feketéké –, azt nem kell külön hangsúlyozni.

A kisebbségi oktatás nem titkolt szándéka az etnikai csoportoknak a mindenkori „mainstream”-be, azaz a meghatározó domináns kultúrába való minél problémamentesebb integrálása. Amerikában ezt a központi szerepet a nyugati kultúra és az angol nyelv kép-